

Motiv francuske revolucije u romanu Vijek prosvijećenosti Aleja Carpentiera

Majetić, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:734051>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Martina Majetić

**Motiv Francuske revolucije u romanu *Vijek
prosvijećenosti* Aleja Carpentiera**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Martina Majetić
Matični broj: 0009068299

Motiv Francuske revolucije u romanu *Vijek prosvijećenosti*
Aleja Carpentiera

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Povijest

Mentor: doc. dr. sc. Dejan Durić

Rijeka, 15. rujna 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Temeljni pojmovi postkolonijalne kritike	2
3. Novi hispanoamerički roman.....	8
3.1. Književni rad Aleja Carpentiera i njegov doprinos popularnosti novog hispanoameričkog romana	11
4. O romanu <i>Vijek prosvijećenosti</i>	13
4.1. Povijesna pozadina romana <i>Vijek prosvijećenosti</i>	16
4.2. Uzroci i posljedice Francuske revolucije	19
5. Motiv Francuske revolucije u romanu <i>Vijek prosvijećenosti</i>	21
5.1. Širenje europskih ideja i utjecaja.....	21
5.2. Položaj žena u kolonijalnom društvu	27
6. Zaključak.....	35
Literatura	36

Sažetak i ključne riječi

The Motif of French Revolution in the Novel *Explosion in the Cathedral* by Alejo Carpentier

Sažetak: Polazište rada jest utvrđivanje elemenata postkolonijalne književnosti u romanu *Vijek prosvijećenosti* hispanoameričkog pisca Aleja Carpentiera. Metodološki, analiza romana temelji se na metodi dedukcije. Osnovni motiv romana, Francuska revolucija, korišten je za analizu marginaliziranih drugih u kolonijalnom društvu. Istražen je položaj crnaca i dvostruko silovanih crkinja, kao i položaj žene u patrijahalnoj kreolskoj zajednici. Nakon analize, zaključeno je kako prosvjetiteljske ideje Francuske revolucije nisu vrijedile za marginalizirane društvene slojeve.

Ključne riječi: postkolonijalna književnost, *Vijek prosvijećenosti*, Alejo Carpentier, Francuska revolucija, dvostruko silovanje, kreolska zajednica, marginalizirani drugi, ideje prosvjetiteljstva

1. Uvod

Alejo Carpentier je hispanoamerički pisac koji je u svojim romanima pisao o društvenoj situaciji Latinske Amerike. Jedan od takvih romana je i *Vijek prosvijećenosti*, čiji je temeljni motiv Francuska revolucija i širenje njenih ideja na Karipsko otočje.

Iako je riječ o romanu koji svrstavamo u period suvremene hispanoameričke književnosti, cilj ovoga rada bio je uočiti elemente postkolonijalne književnosti, tj. na koji način je autor u romanu preispitao kolonijalnu prošlost Kube i Latinske Amerike.

Rad je temeljen na metodi dedukcije, što znači da su prvo objašnjeni temeljni pojmovi i kontekst romana, a potom je isti i analiziran.

U prvom poglavlju objašnjeni su osnovni pojmovi postkolonijalne kritike koji su omogućili analizu romana u petome poglavlju. U trećem poglavlju dan je kratki pregled hispanoameričke književnosti, kao i rada Aleja Carpentiera i njegovog doprinosa popularnosti hispanoameričkog romana. U četvrtom poglavlju dan je kratki prikaz tematike i uvjeta nastanka romana, zatim je rečeno nešto o njegovoj povijesnoj pozadini, tj. o kolonijalnoj prošlosti Latinske Amerike i dekolonizacijskom procesu na Kubi, te uzrocima i posljedicama Francuske revolucije, na koje smo se nadovezali u petom poglavlju. U petom poglavlju je analiziran roman i to pomoću širenja i recepcije ideja Francuske revolucije, položaja žena u kolonijalnom/revolucionarnom društvu, a prikazana je i sudbina žene u jednoj kolonizatorskoj obitelji čiji je život uvelike oblikovan revolucijom.

2. Temeljni pojmovi postkolonijalne kritike

Budući da se ovaj završni rad temelji na analizi romana *Vijek prosvijećenosti*, i to iz društvene i književne perspektive, nužno je poznavanje društveno-političkog konteksta romana. Alejo Carpentier u romanu piše o kolonijalnoj i revolucionarnoj prošlosti Kube i Latinske Amerike. Kolonijalna prošlost kontinenta sagledana je iz perspektive utjecaja Francuske revolucije. Revolucionarni prijelaz iz 18. u 19. stoljeće povezan je s latinoameričkom svakodnevnicom pedesetih i šezdesetih godina, zato što je to razdoblje obilježeno nizom revolucija.

Burzynska i Markowski u djelu *Književne teorije 20. veka* pišu o razlozima nastanka postkolonijalizma, kao i o zadacima i premisama postkolonijalnih istraživanja. Pritom se referiraju na autore i djela koja su značajno utjecala na razvoj postkolonijalizma, ali su ujedno doprinijela njegovom metodološkom određenju. Kao autora koji je presudno utjecao na razvoj postkolonijalizma, Burzynska i Markowski navode Frantza Fanona, koji je tijekom Alžirskog rata za neovisnost (1954. - 1962. godine) boravio u Alžiru, stoga je imao uvid u raspad kolonijalnog sustava. To iskustvo, kao i marksistička orijentacija, poslužilo mu je prilikom pisanja djela *Prokleti na svijetu* (1961. godina). Tim djelom Fanon je formulirao tezu prema kojoj se kolonijalizam temeljio na kulturnim i rasističkim pretpostavkama, a eksploatacija kolonija temeljila se na klasnoj borbi. Osim toga, Fanon je zaključio da bivše kolonije nikad nisu stekle neovisnost u pravom smislu riječi, zato što je nastavljena njihova ekonomska eksploatacija, i to zahvaljujući prisutstvu kapitalističkih službenika u bivšim kolonijama.¹ Razmatrajući kolonijalni proces, Fanon je formulirao tezu o tri faze kolonijalizma, koje se očituju u prihvaćanju nametnutog diskursa, njegovom propitkivanju i traganju za vlastitim identitetom, što naposljetku rezultira revolucijom i

¹ BURZYNSKA, MARKOWSKI (2006), str. 606.

borbom za neovisnost.² Burzynska i Markowski navode da je Fanonovo shvaćanje kolonijalizma oblikovano njegovom marksističkom orijentacijom, zato što je u marksističkoj ideologiji kolonijalizam shvaćen kao neizbježan dio evolucije, ali i napretka ljudskog društva.³

Razmatrajući razvoj postkolonijalne kritike, Burzynska i Markowski navode *Orijentalizam* (1978. godina) Edwarda Saida kao jedno od najutjecajnijih djela postkolonijalne kritike. Kako bi definirali svoju tezu o drugome, Burzynska i Markowski pozivaju se na Saidovu definiciju orijentalizma. Said je orijentalizam definirao kao određeno geografsko područje, prilikom čijeg se istraživanja pažnja obraća na jezik i kulturu. Istraživanje jezika i kulture, prema Saidu, rezultira specifičnim načinom mišljenja (temelji se na percepciji nas i njih, tj. zapada i istoka). Iz specifičnog načina mišljenja, u okviru orijentalizma, razvio se i sistem mišljenja, koji se odnosi na isključivanje i marginalizaciju drugih. Naposljetku, Said kaže da je orijentalizam zapravo corporate institution, koju možemo shvatiti i kao veliku naraciju zapada čiji je cilj bilo opravdavanje kolonijalne politike i propagiranje zapadnjačke kulture.⁴ Polazeći od Saidove definicije orijentalizma, Burzynska i Markowski zaključuju kako je pomoću orijentalizma iskonstruirana slika o drugome, kao lošemu i neshvatljivome. Ta dvostrukost drugoga podrazumijeva potrebu za njegovim osvajanjem i uspostavljanjem sustava kontrole.⁵

Burzynska i Markowski prilikom definiranja pojma postkolonijalno preuzimaju definiciju iz djela Billa Ashcrofta, Garetha Griffithsa i Helen Tiffin (*The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literature*, 1989. godina), u kojoj je postkolonijalno definirano kao „obilježje kultura s imperijalnom prošlošću od vremena

² BURZYNSKA, MARKOWSKI (2006), str. 616.

³ *Ibid.*

⁴ SAID (1978) prema BURZYNSKA, MARKOWSKI (2006), str. 606 – 607.

⁵ BURZYNSKA, MARKOWSKI (2006), str. 607.

kolonizacije do danas“.⁶ Stoga oni donose zaključak prema kojemu se postkolonijalna kritika odnosi na istraživanje tekstova koji su doprinijeli formiranju kolonijalnog diskursa, ali i tekstova koji su se suprotstavljali formiranju takvog diskursa.⁷ Njihova definicija nadovezuje se i na metodološka određenja pojma postkolonijalno tijekom osamdesetih i devedesetih, koje je nastalo kao rezultat teorijskih razmatranja Gayatri Chakravorty Spivak (*In Other Worlds*, 1987. godine), Billa Ashcrofta i suradnika (*The Empire Writes Back*, 1989. godine), Homija K. Bhabhe (*Nation and Narration*, 1990. godine) i Edwarda Saida (*Culture and Imperialism*, 1993. godine). Njihovim djelima, kako navode Burzynska i Markowski, zajedničko je to što preispituju filozofske i kulturne premise Zapada. Iz toga proizlazi zadatak postkolonijalnih istraživanja, a to je prvenstveno analiza imperijalističke percepcije svijeta koja se očituje kroz političku i kulturnu dominaciju.⁸ To su Burzynska i Markowski iskoristili za formiranje premisa postkolonijalnih istraživanja te navode kako je reprezentacija stvarnosti u kolonijalnom diskursu rezultat iskonstruiranih ideologija. Riječ je o književno i politički iskonstruiranim stereotipima, pomoću kojih je nametnut kolonijalni identitet, lišen pretkolonijalnih posebnosti. Kolonijalnim diskursom opravdan je proces kolonizacije, ali i superiornost kolonizatora. Pod superiornošću bijele rase nad nebijelačkim rasama podrazumijevaju nametanje vlastitog sustava kulturnih i književnih vrijednosti.⁹ Razmatrajući ulogu književnosti u formiranju imperijalističke perspektive svijeta, Burzynska i Markowski formiraju tezu prema kojoj je književnost u doba kolonijalizma bila ideološki angažirana, što znači da je bila usklađena s imperijalnom

⁶ *Ibid*, str. 615.

⁷ *Ibid*.

⁸ *Ibid*, str. 605.

⁹ BURZYNSKA, MARKOWSKI (2006), str. 614.

politikom kolonizatora te je doprinosila formiranju (kulturnih) stereotipa o koloniziranim kulturama.¹⁰

Žana Damjanović u članku *Uloga postkolonijalne misli u redefiniranju zapadne vizije svijeta* definira pojam postkolonijalizam, ali što je još važnije za roman *Vijek prosvijećenosti*, bavi se analizom prosvjetiteljskih ideja i ciljeva postkolonijalne književnosti. Naslov romana je simboličan i asocira nas na razdoblje europske prosvijećenosti, tijekom koje su formirane ideje prosvjetiteljstva koje su se potom odrazile na Francusku revoluciju. U idejama prosvjetiteljstva formirana je ideja o slobodi i jednakosti čovjeka (građana), kao i o pravu čovjeka na kritičko razmišljanje. Prilikom razmatranja prosvjetiteljskih ideja, Damjanović se poziva na rad Leele Gandhi i djelo *Postcolonial Theory: A Critical Introduction* (1998. god.). Gandhi je u tome djelu formulirala tezu prema kojoj su prosvjetiteljske ideje ljudsku egzistenciju svele na stanje zrele racionalnost, što je omogućilo formiranje pojmova nezrelost i neljudskost.¹¹ To je omogućilo formiranje opozicija zrelo – nezrelo, napredno – primitivno iz koje je u kolonijalnom diskursu formirana predodžba o europskoj zrelosti u opoziciji s djetinastim koloniziranim.¹² Damjanović zaključuje kako je u postkolonijalnoj teoriji prisutan utjecaj Deridine dekonstrukcije binarnih opozicija, zato što postkolonijalna teorija pokušava opovrgnuti binarne opozicije kolonijalnog diskursa.¹³ To Damjanović koristi za definiranje postkolonijalne književnosti, pod kojom podrazumijeva suvremenu književnost nastalu na području bivših europskih kolonija. Smatra kako je za razvoj postkolonijalne književnosti presudan bio proces dekolonizacije, kada je započelo kritičko sagledavanje i suočavanje s vlastitom prošlošću. Kako bi se oslobodili kolonijalnog izraza, postkolonijalni pisci težili

¹⁰ *Ibid*, str. 608.

¹¹ Prema DAMJANOVIĆ (2015), str. 79.

¹² DAMJANOVIĆ (2015), str. 79.

¹³ DAMJANOVIĆ (2015), str. 79.

su pronalazaženju novih jezičnih formi. Pomoću njih izražavaju vlastito kolonijalno iskustvo (obilježeno marginaliziranošću i otuđenošću) kojim žele dokazati vlastitu posebnost i različitost.¹⁴

Gina Wisker u djelu *Ključni pojmovi postkolonijalne književnosti* definira pojmove koji su nužni za razumijevanje postkolonijalne književnosti, analizira teme i motive postkolonijalne književnosti, ali i postkolonijalnu kritiku (njenu teoriju, praksu i pristup). U kontekstu ovoga rada, njeno djelo je važno zbog definiranja dekolonizacije i neokolonijalizma. Wisker dekolonizaciju definira kao proces koji započinje slabljenjem kolonijalne vlasti, nakon čega slijedi ukidanje kolonijalne uprave. Proces dekolonizacije bili su potaknuti zahtjevima koloniziranih naroda za neovisnošću i uspostavom vlastite uprave.¹⁵ O uzrocima dekolonizacijskih procesa piše i Darko Dukovski u knjizi *Ozrcaljena povijest: Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*. Dukovski navodi tri čimbenika koja su neposredno uzrokovala dekolonizacijske procese. Kao prvi čimbenik navodi migracijske procese, zato što je migracijama stanovništvo dolazilo u kontakt s novim kulturama i svjetovima. Drugi čimbenik jest stvaranje kolonijalnih činovnika među domorodačkim stanovništvom, što je podrazumijevalo novačenje, školovanje i financiranje. Treći čimbenik jest modernizacija obrazovnog sustava, tj. širenje kolonijalnog obrazovnog sustava, ali i sve intezivnije djelovanje privatnih i vjerskih organizacija i misija.¹⁶ Obrazovanjem domorodačkog stanovništva omogućeno im je upoznavanje s europskom znanstvenom djelatnošću, prvenstveno filozofskom i ranije spomenutim idejama prosvjetiteljstva. Zahvaljujući tome, obrazovani činovnici bili su predvodnici nacionalnih pokreta za stjecanje neovisnosti.¹⁷

¹⁴ *Ibid*, str. 80.

¹⁵ WISKER (2007), str. 51.

¹⁶ DUKOVSKI (2012), str. 490.

¹⁷ *Ibid*.

Wisker navodi da se kao rezultat suočavanja s posljedicama dekolonizacijskih procesa javlja pojam neokolonijalizam, kojega je teorijski definirao Kwame Nkrumah u djelu *Neo – Colonialism: The Last Stage of Imperialism* (1965. godina). Neovisnost koja je ostvarena tijekom dekolonizacijskih procesa zapravo je ostvarena samo po pitanju međunarodne suverenosti. Što se tiče unutrašnjeg stanja dekoloniziranih država, obrazovanje i gospodarski sustav zadržali su kolonijalni način funkcioniranja. Jedan od razloga društvene nepromjenjivosti u bivšim kolonijama jest i mentalna svijest koloniziranih, kojoj je bilo teško napustiti stari sustav vrijednosti i formirati vlastiti.¹⁸

Analizirajući postkolonijalne romane istražuje se način na koji se postkolonijalni pisci suočavaju s nametnutim kolonijalnim diskursom, ali i s vlastitom kolonijalnom prošlošću. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri su dekolonizacijski procesi oblikovali njihovu svijest i utjecali na njihov književni rad te što nam žele poručiti svojim djelima.

¹⁸ Prema WISKER (2007), str. 90.

3. Novi hispanoamerički roman

Prema Željki Lovrenčić (*Obrasci fantastike u suvremenom hispanoameričkom romanu*) da bismo razumijeli novi hispanoamerički roman, moramo razumijeti okolnosti u kojima se hispanoamerička književnost razvijala, kao i sam termin hispanoamerička književnost. Lovrenčić ističe kako nije riječ o jednoj nacionalnoj književnosti, već je riječ o književnosti (dijela) kontinenta. Taj stav argumentira tezom prema kojoj se hispanoamerička književnost javlja u državama španjolskog govornog područja u Latinskoj Americi.¹⁹ Lovrenčić ističe da je ista oblikovana pod utjecajima europske kolonizacije Latinske Amerike, dekolonizacijskih procesa, koji su obilježeni ratovima za neovisnost diljem kontinenta, te naposljetku, stvaranjem nacionalnih država.²⁰ Periodizacijski, Lovrenčić hispanoameričku književnost dijeli na kolonijalno, republikansko i suvremeno razdoblje.²¹

Razvoj novog hispanoameričkog romana uvjetovan je izvanknjiževnim i unutarnknjiževnim zbivanjima u Latinskoj Americi sredinom 20. stoljeća. Kao najvažniji izvanknjiževni utjecaj ovog razdoblja Golobof i Prens u *Istoriji hispanoameričke književnosti* izdvajaju revolucionarna zbivanja sredinom pedesetih godina diljem Latinske Amerike. Revolucije u Argentini (1955. godine), Kolumbiji (1957. godine), Venezueli (1958. godine).²²

¹⁹ LOVRENČIĆ (2001), str. 26 – 27.

²⁰ *Ibid*, str. 27.

²¹ *Ibid*.

²² GOLOBOF, PRENS (1982), str. 267.

Golobof i Prens Kubansku revoluciju 1959. godine smatraju presudnim događajem za percepciju Latinske Amerike u europskim državama. Da nije riječ o još jednom pokušaju rušenja diktature, sugeriralo je formiranje vlade Fidela Castra i niz mjera u duhu socijalizma, koje je ta vlada provela (provedena je agrarna reforma, izvršena je ekspropijacija zemljišnih posjeda i inozemnog vlasništva).²³ Kubanska revolucija odrazila se i na inozemnu percepciju latinoameričke književnosti. Početkom šezdesetih godina 20. stoljeća porasla je popularnost, ali i prodaja latinoameričkih romana. Golobof i Prens smatraju kako je uzrok tome širenje čitateljske publike (poprima oblike masovne čitateljske publike), promjena čitateljske percepcije latinoameričkih romana (posljedica interesa za Latinskom Amerikom nakon revolucionarnih zbivanja) te prisilno/dobrovoljno djelovanje latinoameričkih pisaca na europskom kontinentu.²⁴

Daniel Balderston i Mike Gonzalez u djelu *Encyclopedia of Latin American and Caribbean Literature 1900 – 2003* razmatraju razdoblje hispanoameričke književnosti tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća. Smatraju kako se tada u latinoameričkom književnom stvaralaštvu formiraju novi obrasci pisanja. Pisци su se mogli opredjeljivati za pisanje o revolucijama ili pak o slobodi i idejama napretka. Čest motiv u tom razdoblju je i povezanost povijesti s mitologijom te njen utjecaj na formiranje latinoameričkog identiteta.²⁵

²³ GOLOBOF, PRENS (1982), str. 268.

²⁴ *Ibid*, str. 270.

²⁵ BALDERSTON, GONZALEZ (2004), str. 74.

Razdoblje popularnosti latinoameričkih romana tijekom šezdesetih godina Balderston i Gonzalez nazivaju razdobljem latinoameričkog booma.²⁶ Radomir Ivanović se u članku *Roman kao verbalna kreacija* bavi razdobljem latinoameričkog booma i analizom romana *Sto godina samoće*, ali što je važnije, izdvaja najvažnije ličnosti latinoameričkog booma, njihovu nacionalnu pripadnost i reprezentativne romane toga razdoblja. Riječ je o Juliju Cortazaru (Argentinac, roman *Školice*), Carlosu Fuentesu (Meksikanac, roman *Smrt Artemija Cruza*), Mariju Vargasu Llosi (Peruanac, roman *Grad i psi*) te Gabrielu Garciji Marquezu (Kolumbijac, roman *Sto godina samoće*), te Jose Dinosa (Čileanac).vojim književnim radom obogatili su nacionalnu, ali i svjetsku književnost – kao što je slučaj s Marquezom i njegovim gradom Macondo iz *Sto godina samoće*.²⁷

Nameće se pitanje koja je važnost latinoameričkog booma za svjetsku književnosti. Na to je pitanje pokušao odgovoriti i Martin Gerald (*The Boom of Spanish American Fiction and the 1960's Revolutions (1958-1975)*). Gerald smatra kako je latinoamerička književnost razdoblju latinoameričkog booma šezdesetih jedina književnost koja je u tom razdoblju u sebi objedinila najvažnije kulturna, politička i poslijeratna dostignuća. Prema Gerald, u književnosti latinoameričkog booma, objedinjeno je pitanje latinoameričkog identiteta sa svjetskim teorijama koje su razmatrale pitanje nacionalnosti, rase, seksualnosti i spola. Na taj način su u latinoameričkom boomu spojena tri svijeta: prvi (kapitalistički), drugi (komunistički) i treći (postkolonijalni).²⁸

²⁶ BALDERSTON, GONZALEZ (2004), str. 74.

²⁷ IVANOVIĆ (2009), str. 146.

²⁸ GERALD (1989), str. 479

3.1. Književni rad Aleja Carpentiera i njegov doprinos popularnosti novog hispanoameričkog romana

Alejo Carpentier jedan je od najistaknutijih kubanskih i latinoameričkih književnika u 20. stoljeću. Rođen je 1904. godine u multinacionalnoj obitelji. O njegovom ranom obrazovanju brinuo je otac, koji je inzistirao na upoznavanju s francuskom književnošću i literaturom. Tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća bio je član nekoliko avangardnih kubanskih grupa, među kojima možemo izdvojiti pripadnost skupini Grupo Minorista.²⁹

Tijekom 1928. godine Alejo odlazi u Pariz, gdje je ostao do 1939. godine. Tijekom boravka u Parizu bavio se pisanjem kronika, tj. kratkim opisima ljudske svakodnevnice u urbanoj gradskoj sredini.³⁰ No, Balderston i Gonzalez ističu važnost boravka u Parizu zbog formiranja stavova o umjetnosti i društvu. Naime, u tom razdoblju Carpentier se upoznao s djelovanjem nadrealista, što mu je omogućilo nove mogućnosti izraza američkog iskustva.³¹ Nakon povratka iz Pariza, do 1945. godine boravi na Kubi, kada odlazi u Venezuelu. Tijekom boravka u Venezueli upoznao se s haicánskom woo – doo tradicijom, koja je utjecala na njegovu percepciju čudesne latinoameričke stvarnosti.³²

Na Kubu se vratio 1959. godine i posvetio se kulturnom radu, te je između ostaloga obnašao dužnost predsjednika nacionalne izdavačke kuće, Editoria Nacional.³³ Među njegovim najvažnijim djelima, prema Balderstonu i Gonzalezu, izdvajaju se romani *Izgubljeni koraci* (1956. godina), *Kraljevstvo ovozemaljsko* (1957. godina) i *Vijek prosvijećenosti* (1963. godina).³⁴

²⁹ BALDERSTON, GONZALEZ (2004), str. 115.

³⁰ *Ibid*, str. 160.

³¹ *Ibid*, str. 115.

³² *Ibid*, str. 116.

³³ *Ibid*.

³⁴ BALDERSTON, GONZALEZ (2004), str. 116.

O njegovom doprinosu razvoju hispanoameričke književnosti pisao je i Martin Gerald (*The Boom of Spanish American Fiction and the 1960's Revolutions (1958-1975)*), koji ga, zajedno s Miguelom Angelom Asturiasom i Jorgeom Louisom Borgesom svrstava među najznačajnije prethodnike latinoameričkog booma. Tezu da su oni najznačajniji prethodnici latinoameričkog booma opravdava činjenicom da u svojim radovima, za razliku od predstavnika booma, nisu koristili europske književne tehnike, već su uglavnom pisali djela u skladu s lokalnom tradicijom³⁵

Željka Lovrenčić ističe Carpentierovu važnost u formiranju novog stila latinoameričke književnosti te navodi njegov esej *Dodirne točke i razlike (Tientos y diferencias)*, u kojemu je Carpentier kao glavni nedostatak suvremene hispanoameričke književnosti istaknuo nedostatak vlastitog i jasno definiranog stila.³⁶ Lovrenčić nadalje ističe kako je u hispanoameričkim romanima prisutno dvojno shvaćanje stvarnosti (unutrašnje i vanjsko), koje je posljedica utjecaja nadrealizma, kao i prikaz stvarnosti iz različitih perspektiva, što je posljedica utjecaja kubizma. U čovjekovom suočavanju s apsurdnom postojanja i prirodom, vidljiv je utjecaj Jeana Paula Sartrea i Alberta Camusa. Na temelju toga u latinoameričkoj književnosti prisutne su tri verzije realizma; fantastični, magični i čudesni (tj. *realismo fantastico, magico y maravilloso*).³⁷ Fantastični realizam definira kao spoj mašte i stvarnosti (imaginarnog i stvarnog), magični podrazumijeva prihvaćanje nestvarnih elemenata kao nečega stvarnog te čudesni realizam, koji postoji u mašti.³⁸

³⁵ GERALD (1989), str. 479.

³⁶ LOVRENČIĆ (2001), str. 36.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ LOVRENČIĆ (2001), str. 36-37.

4. O romanu *Vijek prosvijećenosti*

Roman *Vijek prosvijećenosti* (*El siglo de las luces*) prvi je puta objavljen 1962. godine u Meksiku.³⁹ Riječ je o povijesnom romanu, koji se sastoji od sedam poglavlja. Pozivajući se na datacije iz francuskog revolucionarnog kalendara, upoznati smo s vremenom radnje, koje obuhvaća razdoblje od 1789. godine, pa sve do revolucije u Madridu, 1809. godine. U radnji romana naglašeno je širenje ideja Francuske revolucije na područje Karipskog otočja. Golobof i Prens razlog vide u činjenici da roman odražava političke stavove Aleja Carpentiera. S druge strane, Verity Smith (*Alejo Carpentier, 1904-1980, Cuban prose writer, musicologist and cultural historian*) smatra da je Carpentier ovim romanom želio pokazati na koji način su europske ideje mijenjale svijest stanovništva u Latinskoj Americi.⁴⁰ Balderston i Gonzlalez smatraju da je u romanu prisutan i motiv kulturnog sinkretizma.⁴¹ Balderston i Gonzlalez navode kako je kulturni sinkretizam za Carpentiera najočitija posljedica kolonizacije Latinske Amerike. Motiv kulturnog sinkretizma prvotno je razradio u romanu *Kraljevstvo ovozemaljsko*.⁴²

Film je 1991. godine, pod redateljstvom Humberta Solasa, doživio filmsku ekranizaciju.⁴³

Osim što je riječ o povijesnom romanu s tematikom ideja i širenja Francuske revolucije, ovaj roman možemo shvatiti i kao roman o razvoju, tj. *Bildungsroman*. Možemo ga shvatiti tako iz razloga što razvojem fabule imamo priliku pratiti na koji način sazrijevaju glavni likovi romana, Carlos, Esteban i Sofija. Riječ je o likovima koje

³⁹ *Ibid*, str. 575.

⁴⁰ SMITH, str. 49.

⁴¹ BALDERSTON i GONZALEZ (2004) kulturni sinkretizam (*new syncretic culture*) definiraju kao stapanje europske s latinoameričkim kulturama., str. 479.

⁴² BALDERSTON, GONZALEZ (2004), str. 479.

⁴³ *Ibid*, str. 575.

upoznajemo kao bogatu kreolsku siročad, kojoj je nedavno umro bogati otac/ rođak. Njihov razvoj u velikoj je mjeri obilježen širenjem ideja Francuske revolucije, a prvenstveno se to odnosi na Estebana i Sofiju. Njihov život je revolucija oblikovala različito. S jedne strane, lik Estebana, od prvotnog zanesenjaka revolucijom, postepeno biva razočaran njome, što dočarava njegova misao prilikom povrata u Havanu: *Čuvajmo se lijepih riječi, boljih svjetova stvorenih riječima. Naše doba je podleglo teretu suvišnih riječi. Nema druge Obećane zemlje do one koju čovjek može naći u samome sebi.*⁴⁴

S druge strane, Sofija od pasivne kreolke prerasta u samosvjesnu ženu koja je spremna djelovati samoinicijativno i odgovarati za svoje postupke. Koliko je revolucija izmijenila njihov prvotni možemo vidjeti na primjeru sljedećeg citata:

*U tom trenutku Sofija se odmaknula od prozora: >>Hajdemo tamo!<< , viknu grabeći sablje i bodeže sa viteških oprema. Esteban je pokušao zaustaviti: >>Ne budi luda. Tamo se puca. Nećeš moći ništa s tim starim gvoždem.<< >>Ti ostani ako hoćeš! Ja idem!<< >>A za koga ćeš se boriti?<< >>Za one one što su nasrnuli na ulicu!<< , viknu Sofija. >>Treba učiniti nešto!<< >>Šta?<< >>Nešto!<< I Esteban je vidje kako silovita i raspaljena izlazi iz kuće, obnaženog ramena i uzdignute sablje, tako puna snage i obuzeta zanosom, kakvu je on nikad nije vidio.*⁴⁵ Ovakvo ponašanje u suprotnosti je sa Sofijim u mladosti, na početku revolucije, kada o njenoj sudbini odlučuju muškarci, koji joj zabranjuju putovanje i naređuju povratak u Havanu:

*Sofija se snuždi i počne moliti da i nju povedu ; uvjerala ih je da im neće biti na teret: ne treba joj niti kabina, ona se ne plaši. >>Nije riječ o strahu<< , reče Esteban. >>Ne možemo riskirati da te zadese sva ona zla koja su tamo zadesila tolike žene.<< Victor se složi s njim . . . Djevojka se napokon pomiri s odlukom muškaraca.*⁴⁶

⁴⁴ CARPENTIER (1962), 348.

⁴⁵ *Ibid*, str. 334.

⁴⁶ *Ibid*, str. 82.

Njen brat, Carlos, u odnosu na Estebana i Sofiju i promjene koje na njih vrši revolucija, nalazi se u drugom planu fabule. Njega upoznajemo kao kreolskog nasljednika, koji se osjeća premladim za samostalno vođenje poslova, te sve prepušta don Cosmeu. Ponovno ga susrećemo nekoliko godina kasnije, prilikom Estebanova povratka u Havanu. Shvaćamo kako se Carlos lik zapravo i nije puno promijenio, osim što je zajedno s Jorgeom pristupio lokalnoj masonskoj loži. Da se nije promijenio u poslovnom smislu svjedoči činjenica da je tražio suradnika za posao te je na taj način upoznao Jorgea, koji se ubrzo i vjenčao njegovom sestrom.

4.1. Povijesna pozadina romana *Vijek prosvijećenosti*

Kako bismo razumijeli preispitivanje i suočavanje s vlastitom kolonijalnom prošlošću i kolonijalnim diskursom u romanu *Vijek prosvijećenosti*, u nastavku rada prikazan je kolonijalni kontekst Latinske Amerike, s posebnim naglaskom na kubanskom dekolonizacijskom procesu.

Ivan Dukić u *Koracima kroz vrijeme III* piše da je kolonizacija Latinske Amerike započela sredinom 15. stoljeća, geografskim otkrićima Kristofora Kolumba. Nakon Kolumbovih otkrića, uslijedio je dolazak konkvistadora (europskih osvajača), koji je i službeno označio početak kolonizacije Latinske Amerike i stvaranje španjolskog preookeanskog carstva, koji je obuhvaćao područje Kariba, dijelove Južne Amerike te područje današnjeg Meksika i Floride.⁴⁷ Dukić piše kako je posljedica stvaranja kolonijalnog carstva bilo stvaranje kolonijalne uprave kojom je zapravo uspostavljena staleška podjela društva. Kolonijalna uprava bila je u rukama dvorske birokracije, predstavnika katoličkog svećenstva te kreolaca (potomaka doseljenih europskih konkvistadora). Oni su imali vlast nad ostatkom stanovništva – riječ je o Indijancima i mesticima, koji su bili sluge kreolaca i katoličkog svećenstva, a imali su i obavezu plaćanja poreza kraljevskim službenicima.⁴⁸

Dukić navodi da su kreolci početkom 19. stoljeća počeli zahtijevati vlastitu autonomiju, a težili su i uspostavi trgovinskih veza sa Sjedinjenim Američkim Državama.⁴⁹ Prema Dukiću, početak političkih reformi koji bi kreolcima dodijelio autonomiju, za posljedicu bi imao oslobođanje indijanskog seljaštva i afrčkih robova, što je kreolce dovelo u nezahvalan položaj – biranja između provođenja reformi i očuvanja vlasti.⁵⁰

⁴⁷ DUKIĆ (2008), str. 84.

⁴⁸ *Ibid*, str. 85.

⁴⁹ *Ibid*, str. 84.

⁵⁰ DUKIĆ (2008), str. 85.

Dukić kao prekretnicu u španjolskoj kolonijalnoj upravi navodi razdoblje Francuske revolucije i njenih posljedica, tj. Napoleonovih osvajanja, tijekom kojih je preuzeo španjolsko prijestolje, postavivši Josepha Bonaparteu na španjolski tron. To je izazvalo nezadovoljstvo kreolaca, koji su se počeli polarizirati na dvije skupine – odane španjolskoj kruni i one koji su zahtijevali samostalnost u liberalnom okruženju. Ubrzo su započeli građanski ratovi, koji su trajali od 1808. do 1820. godine, i kako navodi Dukić, rezultirali su spoznajom prema kojoj im španjolska kruna nije namjeravala dati veći stupanj autonomije kolonijama, što je dovelo do ratova za neovisnost.⁵¹

Prekretnica u kubanskoj kolonijalnoj povijesti je 1898. godina, kada je Kuba, kao zadnja španjolska kolonija, stekla svoju neovisnost. Prema Dukiću, stjecanje kubanske neovisnosti zapravo je dekolonizacijski proces, koji je bio posljedica širenja sjevernoameričke zone utjecaja na područje Latinske Amerike⁵². Golobof i Prens u *Istoriji hispanoameričke književnosti* neovisnost i financijsku pomoć smatraju najvažnijim elementima koji su korišteni priikom uspostave sjevernoameričkog monopola i osnivanja kapitalističkih kompanija na Kubi.⁵³ Kompanije su, osim ekonomske eksploatacije, provodile i kontrolu nacionalnih dobara.⁵⁴ Takva politika negativno se odrazila na nacionalne ekonomije, što je postalo vidljivo nakon ekonomskog sloma 1929. godine. Posljedica toga bila je politička podjela država na liberalne i ljevičarske stranke. Pritom su liberalne stranke, za razliku od ljevičarskih, imale minimalne zahtjeve za poboljšanje radničkog životnog standarda.⁵⁵

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

⁵³ GOLOBOF, PRENS (1982), str. 143.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 144.

⁵⁵ GOLOBOF, PRENS (1982), str. 145.

Golobof i Prens pišu o prvim desetljećima kubanske samostalnosti, koja su obilježena su američkim utjecajem, političkom korupcijom i društvenom netrepeljivošću. Kubanska ekonomija početkom 20. stoljeća temeljila se prvenstveno na izvozu šećera, ali i na razvoju turizma (Havana). Poboljšanje ekonomije uslijedilo je u razdoblju prohibicije (1919. – 1933.), a do pedesetih godina 20. stoljeća Kuba je postala vodeća ekonomija Latinske Amerike. Unatoč ekonomskom rastu, radnička klasa je i dalje bila slabo plaćena, što je dovelo do porasta siromaštva i nezadovoljstva naroda. Ekonomski rast i siromaštvo bili su posljedica američke kontrole kubanske ekonomije.⁵⁶

⁵⁶ *Ibid.*

4.2. Uzroci i posljedice Francuske revolucije

Francuska revolucija (1789.-1799. godina) iz temelja je promijenila dotadašnju percepciju svijeta. Kako bismo mogli razumijeti utjecaj Francuske revolucije na fabulu romana *Vijek prosvijećenosti*, u nastavku rada objasniti ćemo uzroke Francuske revolucije koji će nam kasnije poslužiti za interpretaciju romana, ali i za njegovo razumijevanje.

Kada se govori o uzrocima, najčešće se spominje na krizu staleškog društva u Francuskoj tijekom druge polovice 18. stoljeća. Staleško društvo, tradicionalno podijeljeno na kralja, plemstvo, svećenstvo i seljaštvo, našlo se u krizi nakon što je počelo slabljenje feudalnog sustava. Njegovo slabljenje bilo je posljedica sve intenzivnijeg razvoja manufakturne proizvodnje, a prvenstveno razvoja trgovine. Razvoj trgovine izazvao je akumulaciju velike količine bogatstva u novom društvenom sloju, buržoaziji. Posjedujući financijsku moć, javila se želja za aktivnim sudjelovanjem u političkom životu. S druge strane, seljaštvo je bilo nezadovoljno svojim položajem te je željelo steći slobodu, ali i pravo na upravljanje zemljišnim posjedima. Paralelno s društvenim promjenama, odvijalo se širenje imperijalnog carstva, koje je bilo posljedica ekonomskih interesa. Stvaranjem imperijalnog carstva željelo se riješiti problem prenaseljenosti kraljevstva, ali i osigurati stabilnu financijsku situaciju. Na svijest francuskog društva u drugoj polovici 18. stoljeća utjecale su već spomenute prosvjetiteljske ideje Montesquiea, Rousseaua i Voltairea, koji su u svojim radovima zahtijevali društvenu jednakost, povratak prirodi, slobodu i pravo na kritičko razmišljanje. Širenje prosvjetiteljskih ideja bilo je omogućeno osnivanjem raznih udruženja, kao što su masonske lože i poljoprivredna udruženja.⁵⁷

⁵⁷ DUKIĆ (2008), str. 65.

Već je u kolovozu 1789. godine, donošenjem *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina*, bilo vidljivo kako će revolucija iz temelja izmijeniti postojeće društveno uređenje. Njeni autori su u sedamnaest članaka objedinili ideje prosvjetiteljstva i američke *Deklaracije neovisnosti* (1776. godina). *Deklaracijom* iz 1789. godine francuskim građanima je omogućena jednakost pred zakonom, naglašeno je kako se svi građani (muškarci) rađaju jednaki pred zakonom te da imaju jednaka prava, a omogućena je i sloboda govora i vjeroispovijesti. Budući da je Francuska u trenutku izbivanja revolucije razvijala svoj kolonijalni imperij, s ciljem širenja revolucionarnih ideja, *Deklaracijom* je ukinuto ropstvu u Francuskoj, ali i u njenim kolonijama. No, kako je povijest pokazala, kolonijalno roblje nije dugo uživalo u dodijeljenoj slobodi.⁵⁸

Promjena postojećeg društvenog uređenja očitovala se u ukidanju feudalizma (predstavljao je *ancient regime*, tj. stari poredak), ukidanju ropstva i dodjeljivanju prava glasa punoljetnoj muškoj populaciji.⁵⁹ Možemo zaključiti kako jednakost građana, promovirana u *Deklaraciji*, ipak nije vrijedila za sve društvene slojeve. Možemo ju shvatiti kao odraz kolonijalnog i patrijahalnog diskursa, zato što su ih dodijeljene jednakosti bili isključeni robovi, ali i žene.

⁵⁸ DUKIĆ (2008), str. 68.

⁵⁹ *Ibid*, str. 69.

5. Motiv Francuske revolucije u romanu *Vijek prosvijećenosti*

Latinoamerička prošlost oblikovana je širenjem europskog utjecaja. Susret dvaju svjetova dogodio se sredinom 15. stoljeća, tijekom geografskih istraživanja i otkrića Kristofora Kolumba. Nakon geografskih otkrića uslijedio je dolazak konkvistadora, što je ujedno označilo nametanje europskog načina života i oduzimanje posebnosti stanovništvu Latinske Amerike. Razvojem imperijalnih carstava (Engleske i Francuske), geografsko područje Latinske Amerike postalo je zona njihovog interesa. Motivom Francuske revolucije Carpentier u romanu *Vijek prosvijećenosti* povezuje tri bitna elementa latinoameričke povijesti – kolonijalnu prošlost, potomke europskih konkvistadora (tzv. Kreolce), kao i sukob Englesko-francuske imperijalne politike.

5.1. Širenje europskih ideja i utjecaja

Uzroke i način, kao i posljedica europske kolonizacije saznajemo iz Estebanove perspektive, prilikom njegova putovanja brodom iz Španjolske na Kubu. Tijekom tog putovanja, Esteban prolazi istim putevima kojima je nekad davno prolazio Veliki Admiral, tj. Kristofor Kolumbo. Pritom se prisjeća kolektivnog pamćenja latinoameričkog stanovništva, koje je s koljena na koljeno prenosilo priču o europskoj kolonizaciji Latinske Amerike.

Europljani su nepoznato područje današnje Latinske Amerike nazivali zemljom koja čeka, tj. doživljavali su je kao prostor koji čeka doseljavanje odabranog naroda.⁶⁰ Takvo doživljavanje nepoznatog prostora možemo povezati s postkolonijalnim shvaćanjem kolonijalnog diskursa (Poglavlje 2.), tj. s činjenicom da se određeni geografski prostor promatralo iz europocentrične perspektive, pristupalo se istraživanju istog prostora nakon

⁶⁰ CARPENTIER (1962), str. 233.

čega je uslijedilo njegovo osvajanje i marginalizacija domorodačkih kultura. Tijekom Estebanova putovanja tako saznajemo koji su bili uzroci istraživanja dotad nepoznatog geografskog prostora. Istraživanje zemlje koje čeka bilo je potaknuto sve većom naseljenošću europskog kontinenta. Nakon što je Veliki Admiral otkrio put prema odabranoj zemlji koja čeka, njegovim putem su počeli dolaziti europski osvajači (konkvistadori). Carpentier piše da je njihovo osvajanje novog kontinenta bilo popraćeno nasilnim nametanjem vlasti, silovanjima žena i ubojstvima muškaraca:

Onda jedne noći, to će se vječno pamtiti, neka plamena lopta preletje preko neba uz strahovit zvižduk i označi smjer prema Sjevernom Carstvu . . . Tada horda, podijeljena u stotine boračkih odreda, krene na put i počne prodirati u tuđe zemlje. Sve muškarce usputnih naroda su nemilice istrijebili, a žene su sačuvali za razmnožavanje osvajačke rase. Tada se jezici podijeliše na ženski – kuhinjski i obiteljski – i muški – ratnički, čije se poznavanje smatralo suvremenom privilegijom).⁶¹

O susretu Staroga i Novoga svijeta Carpentier govori kao o susretu nepomirljivih svijetova, tj. okarakterizira ga kao sukob Totemskog i Teološkog Čovjeka.⁶² Sukob totemskog i teološkog čovjeka okončan je porazom totemskog čovjeka, kojega su Europljani percipirali kao lošeg i neshvatljivog drugog, te ga je stoga trebalo osvojiti i uspostaviti kontrolu nad njime. Dolaskom europskih konkvistadora, uslijedilo je nametanje europskog kolonijalnog načina života, čime je izmijenjena jezična i vjerska slika Latinske Amerike:

Sporni Arhipelag se najednom pretvorio u Teološki Arhipelag. Otočja su mijenjala identitet ugrađujući se u Autosakramental Velikog Pozorišta Svijetal Prvi otok kojeg je

⁶¹ *Ibid*, str. 234.

⁶² *Ibid*, str. 235.

*upoznao osvajač sa Kontinenta, kontinenta nezamislivog za ovdašnjeg čovjeka, dobio je ime Krist onoga trenutka kada je na njegovoj obali poboden prvi križ načinjen od granja.)*⁶³

Prolazila su stoljeća, a europski konkvistadori su postepeno učvrstili svoju vlast, kao i trgovinu duhanom i šećerom, što su iskoristili za vlastito bogaćenje. Prvi konkvistadori su umrli, a iza sebe su ostavili svoje potomke, koji su s vremenom formirali društvene zajednice, nalik europskoj aristokraciji, poznate pod nazivom kreolska zajednica. Jedna kreolska obitelj, sačinjena od siročadi nakon smrti oca, trgovca duhanom, javlja se i u romanu *Vijek prosvijećenosti*. Riječ je o Carlosu i Sofiji (brat i sestra), te njihovom rođaku Estebanu. Njihov život u velikoj je mjeri izmijenjen i oblikovan krajem 18. stoljeća, širenjem prosvjetiteljskih ideja, ali i ideja Francuske revolucije.

Promjena njihovog svjetonazora, načina života, ali i upoznavanje s revolucionarnim idejama bili su posljedica poznanstva s trgovačkim putnikom, Victorom Huguesom.⁶⁴ Victorov lik simbolizira europskog kolonizatora i diktatora. On sa sobom na Karipsko otočje donosi prosvjetiteljske ideje, čiji je cilj bio potaknuti revoluciju u španjolskim kolonijama. Jedna od prosvjetiteljskih ideja koju on donosi sa sobom jest i ideja o osnivanju raznih udruženja, kao što su npr. masonske lože. Jednoj takvoj, Društvu harmonije, pripadao je i sam Victor.⁶⁵ Širenjem revolucionarnog djelovanja Karipskim otočjem, Victor od trgovačkog putnika i širitelja prosvjetiteljskih ideja postaje diktator, sjedinjavajući u svojoj osobi civilnu i vojnu vlast.⁶⁶ Osim sjedinjenja civilne i vojne vlasti, Victorov lik s diktaturom povezuje i njegovo obožavanje Maximilijana Robespiera. Došavši na vlast, Victor je počeo sumnjati u svoje najbliže suradnike i prijatelje, među kojima se našao i Esteban:

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ CARPENTIER (1962), str. 31.

⁶⁵ *Ibid*, str. 45.

⁶⁶ *Ibid*, str. 133.

Nemoj misliti da vjerujem svima koji putuju s nama. Vidjet ćemo kako će se mnogi od njih ponašati kad kroče na čvrsto tlo. >>Govoriš li ti to i za mene?<<, upita Esteban. >>Za tebe kao i za druge. Po dužnosti više u nikoga ne smijem imati povjerenja. Ima ih koji previše raspravljaju, ima ih koji previše tuguju.⁶⁷

Svojom vladavinom provodi odluke francuske Narodne skupštine na području kolonija na Karipskom otočju. Svoju vlast učvršćuje, u skladu s liberalnim idejama Francuske revolucije, pomoću giljotine:

Ali Victor nije popuštao. Uskoro se glasovi jako povisiše. Raspravljali su starješine i komesari u silnom komešanju sablji, gajtana, traka i kokardi, uzvikujući mnoge masne riječi . . . Victor Hugues ih sve naglo ušutka grmnuvši odrješito: >>U Republici vojska ne raspravlja nego sluša! Na Guadalupe su nas poslali i na Guadalupe ćemo ići!<< Tipografi uručiše Victoru nekoliko stotina plakata odštampanih u toku putovanja debelim mastiljavim pismom, sa tekstom Dekreta od 16. Pluvioza, kojim se oglašava ukidanje ropstva i jednakost svih stanovnika otočja, bez obzira na rasu i stalež. On zatim čvrstim korakom prijede preko krova lađe, priđe giljotini i otkači ceradu kojom je bila pokrivena. Naprava se ukaza prvi puta gola, a na oštrom sječivu bljesne sunce. Victor se desnom rukom osloni o stub i stade nepomično, poput kamena, blistajući svim znamenjem svog Autoriteta – odjednom se preobrazio u Alegoriju. Sloboda je u Novi svijet nosila i prvu giljotinu.⁶⁸

Carpentier je pomoću dekreta revolucionarne Narodne skupštine u Parizu kojima je crncima omogućen rad u javnoj upravi,⁶⁹ ili pak o ukidanju ropstva, prikazao kolonijalnu svijest kreolske zajednice. Naime, takvi prosvjetiteljski dekreti naišli su na neodobravanje i nezadovoljstvo kreolske zajednice. U kreolskoj svijesti crnci su poimani kao različiti,

⁶⁷ CARPENTIER (1962), str. 120 – 121.

⁶⁸ *Ibid*, str. 126.

⁶⁹ *Ibid*, str. 84.

manje vrijedni, oni drugi, koji su dobri jedino za rad i koji samim time, ne zaslužuju niti slobodu niti politička prava:

Kada jednog dana naši unuci ove strahote budu smatrali beznačajnim epizodama ljudskog stradanja, crnački će problem i dalje živjeti. Ako mi sada ozakonimo njihovu santodomingansku simaronštinu, oni će nas otjerati s otoka. A onda će zatražiti potpunu ravnopravnost sa bijelcima. – E, dotle nikada neće stići!, viknu Bijo. – A zašto?, upita Brotje. – Zato što smo različiti).⁷⁰

Pišući o obitelji kreolaca koji su se obogatili kreolaca, Carpentier je preispitao odnos Europljana i njihovih potomaka prema crncima. Pozivajući se na Fanona (Poglavlje 2.), možemo reći da je u romanu prikazan sukob dviju klasu i ekonomska eksploatacija crnaca od strane bijele kreolske zajednice:

Sofija se lako nakloni pridošlici, ali mu ne pruži ruku. Sumnjala je u taj donekle bijeli ten: koža mu je djelovala suviše umjetno, zalijepljena preko lica sa širokim nozdrvama i gustom kovrčavom kosom. A svatko tko je bio crn, ili imao bilo što od crnačkog roda, bio je za nju sinonim sluge, palubara ili putujućeg muzičara.⁷¹

Revolucije crnaca, koje u nekoliko navrata spominje Carpentier, možemo shvatiti i kao njihovo suočavanje s nametnutim diskursom. Oni do trenutka širenja revolucionarnih ideja žive prema nametnutim društvenim pravilima. Njihovo preispitivanje započinje kada im je dodijeljeno ropstvo ukinuto Napoleonovim dekretom te se oni stoga odlučuju na svoju borbu za neovisnost, što na primjeru *palenquesa*⁷², spominje i Carpentier:

⁷⁰ CARPENTIER (1962), str. 225

⁷¹ *Ibid*, str. 42.

⁷² Smith (str. 45) *palenquese* definira kao stoljetne zajednice crnaca u džunglama i šumama.

Noćima su robovi pod zemljom bušili prolaze, otkivali tanke drvene zidove tako vješto da nitko nije ništa čuo, a pažnju stražara odvlačili malim požarima, koje su palili tu i tamo, i naposljetku se izgubili u šumi.⁷³

⁷³ CARPENTIER (1962), str. 316.

5.2. Položaj žena u kolonijalnom društvu

U dosadašnjoj analizi rada naglasak je bio stavljen na mušku populaciju (crnaca). U nastavku radnja osvrnut ćemo se na položaj crne žene u kolonijalnom društvu, tj. kako je ona bila percipirana od strane kolonizatora i njihovih potomaka, kao i na položaj žene u kreolskoj zajednici.

Pišući o položaju žena u kolonijalnom društvu, Kanneh je formirala pojam dvostrukog silovanja⁷⁴, koje je prisutno i u romanu *Vijek prosvijećenosti*. Riječ je o crkinjama, koje su proživljavale dvostruko silovanje zato što su tijekom procesa kolonizacije porobljene, a istovremeno su često bile žrtve silovanja. Njih muški likovi poimaju kao izazovno odijevene i sklone promiskuitetnom ponašanju. Zanimljivo je izdvojiti Sofijinu percepciju crkinja, Ovdje se ponovno možemo nadovezati na Kanneh i njenu tezu o odjeći kao važnom obilježju kulturne i spolne pripadnosti. Prema Kanneh, odjeću se u kolonijalnom diskursu povezivalo sa ženskom spolnošću i seksualnošću. Tako u romanu mulatkinja Rosaura, prilikom prolaska kroz dvorište, svojim “njihanjem” bokova, odjevena u haljinu, u Victorovim očima postaje predmet seksualne žudnje.⁷⁵ Žene se često doživljavalo kao nešto što treba osvojiti, pogotovo ako je riječ o ženama mlađe dobi. O tome piše i Carpentier. Naime, prilikom jednog iskrcavanja Estebana i mornara s broda L'Ami du Peuple, dolazi do iznenadnog i neočekivanog susreta mornara sa crncima, koji su se skrivali u unutrašnjosti broda nakon što su ubili španjolske trgovce robljem koji su ih i prevozili. Zajedno s muškarcima, skrivale su se i žene, te su među pijanim mornarima, mlade i lijepe crkinje pobudile želju za spolnim odnosima te je uslijedila noć koja je odjekivala ženskim krikovima i plačem.⁷⁶

⁷⁴ KANNEH (1992), str. 1.

⁷⁵ CARPENTIER (1962), str. 46.

⁷⁶ *Ibid*, str. 177 – 179.

U romanu se imamo prilike upoznati i sa doživljavanjem seksualnih odnosa i ljubavnih veza između kreolaca i crnaca. Naime, spolni odnosi između doseljenih kreolaca i crnkinja bili su društveno poželjni, zato što je to europskim muškarcima pružalo razonodu prilikom boravka na imanjima i bilo je poimano kao simbol njihove plodnosti. S druge strane, na seksualne odnose kreolki s crncima nije se gledalo blagonaklono i takve su žene doživljavale javnu osudu.

Među glavnim likovima romana *Vijek prosvijećenosti* posebno se izdvaja ženski lik simboličnog imena, Sofija. Sofija je mlada djevojka, čiji je društveni položaj uvelike određen zajednicom u kojoj odrasta. Odrastala je bez majke, u kreolskoj obitelji.⁷⁷ Obitelj je obilježena patrihajalnim uređenjem, gdje je glavnu riječ imao otac, bogati trgovac.

Njen svjetonazor i pogledi na život u velikoj su mjeri oblikovani njenim boravkom u samostanu. O licemjerju društva u kojemu je odrastala govori i činjenica da je dugi niz godina svoga oca percipirala pogrešnim očima. Tijekom njenih boravaka u samostanu klarisa, nije bila svjesna očevog načina života koji je i uzrokovao njegovu smrt. Takvu istinu saznaje već nakon njegove smrti, kada joj obiteljski sluga Remihio otkriva kako njen otac nije umro od srčane kapi prilikom potpisivanja dokumenata, već zbog svog bludnog načina života:

Da je gospodin malko više vjerovao u njegove trave – lijepo mu ih je ponudio kada je vidio da skreće stranputicom sa onom svojom posljednjom manijom da dovodi ženske u kuću dok je Carlos na imanju, Sofija u samostanu, a onaj treći isuviše bolestan da bi išta mogao primjetiti – ne bi umro tako kako je umro, na ženskoj, sigurno zato što se šepurio

⁷⁷ Kreolce LOVRENČIĆ (2001) definira kao potomke europskih doseljenika (kolonizatora) koji su živjeli u kolonijama. U ovom slučaju govorimo o obitelji havanskih kreolaca, čije se bogatstvo temelji na bavljenju trgovinom.

*nečim što u starosti nije imao.*⁷⁸ Odrastanje u patrijahalnoj zajednici, pod jakim utjecajem vjere, Sofiju je oblikovalo kao osobu koja se u javnosti pokorava nametnutim društvenim normama primjerenog ponašanja žena. Sofija tako u očima javnosti predstavlja pokornu i pasivnu osobu, koja je prihvatila društvene konvencije. Kao jedan od primjera takvog ponašanja možemo izdvojiti njeno ponašanje na očevim karminama, kada je ona zapravo pozadinski lik, odjeven u crno, okružena svojim družbenicama iz samostana:

*U salonu je čekala Sofija, izobličena i s podočnjacima, obučena u prevelike crne haljine zbog čega je izgledala kao udjenuta u kartonske korice . . . Sofija načini kretnju koju su ostali razumijeli, te se saučesnički nijemo povukoše prema predvorju.*⁷⁹ S druge strane, Sofijina ličnost zapravo se želi osloboditi nametnutih okova okoline i uživati u slobodi. Nakon što su ostali sami, gotovo siročad, Sofija se u društvu Carlosa i Estebana ponaša slobodno i nesputano: *Sofija je sišla u kućnoj haljini u zabavljala se kušajući od svega pomalo.*⁸⁰

Sukobljena između dva svijeta, onog vjerskog i težnje za majčinskom brigom o Estebanu i Carlosa, Sofija ipak odlučuje napustiti samostanski život i smisao svoga života pokušava pronaći u brizi o kućanstvu i članovima svoje obitelji:

Zbog bolesti onoga koga je uvijek gledala kao brata smatrala je svoje prisustvo u kući prijeko potrebnim, a to je samo pomagalo njenom nagonском otporu prema

⁷⁸ CARPENTIER (1962), str. 44.

⁷⁹ *Ibid*, str. 16.

⁸⁰ *Ibid*, str. 19.

povlačenju iz svijeta).⁸¹ Iako se protivila povlačenju iz svijeta i samostanskom životu, *Sofija je prema muškarcima osjećala odbojnost i smatrala ih je "običnim prascima"*.⁸²

Briga o kućanstvu i obitelji s vremenom je prerasla u monotonu svakodnevnicu, koju je prekinuo iznenadni dolazak Victora Huguesa. Iako Sofija Victora u početku doživljava kao i ostale muškarce, tj. kao prostaka, sve češći Victorovi dolasci, u Sofiji pobuđuju zanimanje za Victora.

Sofija često traga za smislom svog postojanja, pa sukladno simbolici svoga imena, traga za svojom mudrošćom. Smisao prvo pokušava pronaći u vjeri i boravku u samostanu, potom u brizi za bolesnog Estebana i vođenju kućanstva. Međutim, sve Estebanovim ozdravljenjem i sve jačim Victorovim utjecajem u vođenju kućanstva, Sofija ponovno pokušava pronaći svoj identitet i smisao postojanja: *osjećala se samoj sebi tuđa i sada stajala na pragu nekog doba preobražaja*.⁸³ Preobražaj se ubrzo i dogodio, i njen čin oslobađanja zapravo vežemo uz Victora, koji joj omogućuje da spozna sebe u novom svjetlu, onako kako se nikad dotad nije percipirala, tj. kao žensku osobu, koja je u očima muška poželjna. Stoga ona svoj čin oslobađanja doživljava (seksualnom vezom) s Victorom, zato što nakon toga ona sebe više ne doživljava kao dijete, već kao željenu.⁸⁴ Njeno oslobođenje kroz seksualnu vezu s Victorom zapravo možemo povezati s Victorovom ulogom u romanu, tj. utjecajem nečega novoga i modernoga na staru percepciju.

Sudbinu Victora i Sofije vežemo uz širenje prosvjetiteljskih ideja o osnivanju masonskih loža, koje su te moderne ideje trebale prenijeti i na Karipsko otočje. Sofijina

⁸¹ CARPENTIER (1962), str. 25.

⁸² *Ibid*, str. 27.

⁸³ *Ibid*, str. 47.

⁸⁴ *Ibid*, str. 59.

sudbina biva usmjerena djelovanjem takvih ideja. Naime, ranije je spomenuto (vidi Poglavlje 4.2.), da je *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* zapravo nije donijela pravo i jednakost pred zakonima svim društvenim slojevima (kao što je npr. položaj žena) te da je zato bila odraz patrijahalnog uređenja društva. Na to aludira i Carpentier, kada u jednom dijalogu Victora, Estebana i Ogea vidimo ignoriranje i zanemarivanje Sofijinog pitanja o tome *kakav je položaj žena, ali i briga o odgoju i obrazovanju djece u novonastalom društvu*.⁸⁵ Uvođenjem Francuske revolucije u fabulu, Sofija biva stavljena na marginu te fabula prati muške likove. O Sofiji ništa ne saznajemo sve do Estebanova povratka u Havanu, kada on biva neugodno iznenađen, ali i razočaran Sofijom. Biva razočaran zato što ga je iznenadila Sofijina promjena svjetonazora i odnosa prema muškarcima. Naime, tijekom Estebanova višegodišnjeg izbivanja s otoka, Sofija je morala osigurati svoju egzistenciju, ali i pronaći zaštitu muškarca, stoga se udala za Jorgea O'Farila, pripadnika bogate obitelji irskog podrijetla koja se obogatila eksploatacijom tuđeg rada. Estebana tako užasava Sofijin brak i njena promjena ličnosti, zato što smatra kako to više nije ona stara Sofija: *užasno je bilo i pomisliti da neki drugi mozak, koji se nalazi u materici, sada odašilje svoje misli kroz Sofijina usta*.⁸⁶ Razočaranje je bilo još veće zato što ju je, zbog simbolike njenog imena, povezivao s mudročću. Tijekom boravka u kući, upoznaje Jorgeov i Sofijin brak te zaključuje da je ona u tom braku pasivna i podređena zahtjevima svoga supruga: *bilo je jasno da je irski unuk, Domaćičin Suprug, nametnuo izvesna pravila u vođenju domaćinstva. Primijetio je još da Sofija previše pomno prati njegove želje, stalno se muvala tamo – amo i prinosila mu vatru za lulu, a potom je sjela na nisku klupicu kraj njegove fotelje*.⁸⁷ Iz ovoga se nameće pitanje je li Esteban zanemario činjenicu Sofijinog statusa nakon što je ostala bez muške zaštite. Kao bogata kreolka,

⁸⁵ CARPENTIER (1962), str. 70.

⁸⁶ *Ibid*, str. 246.

⁸⁷ *Ibid*, str. 249 – 250.

sasvim je sigurno da je bila osoba poželjna za sklapanje braka. Boraveći sama u muškoj sredini, nametnula se potreba za sigurnim domom i muškom zaštitom, što ona i sugerira Estebanu prilikom njegova povratka u obiteljski doma: *Vi ste muškarci, Vi ćete osnovati svoj dom.*⁸⁸

Da je krivo procijenio Sofiju, Esteban shvaća prilikom zajedničkog putovanja Jorgeovim rođacima, kada se ona ponovno, oslobođena bračnih okova, osjeća slobodno i prepušta se uživanju u hrani i piću.⁸⁹ Tek nakon Jorgeove smrti Esteban shvaća u kojoj mjeri je krivo percipirao Sofiju. Tada otkriva dugo skrivano tajnu o seksualnoj vezi Victora i Sofije, ali još ga je više šokirala činjenica da je njeno tugovanje i korota za Jorgeom bila samo varka pred očima drugih. Čitavo vrijeme Sofija je bila u kontaktu s Victorom i primala je njegove sukopcjene poklone (haljine, izazovno donje rublje).⁹⁰ Ovdje se možemo pozvati na Kannethinu tezu prema kojoj ženska odjeća u velikoj mjeri određuje kako će žensko biti percipirano u nametnutom diskursu.

Sofijin odlazak od kuće kako bi mogla živjeti s Victorom i biti njegova ljubavnica važan je dio u romanu. Godinama je željno iščekivala susret sa svojim ljubavnikom i kada se on napokon i dogodio, postala je svjesna kako je njen život godinama prolazio u bavljenju domaćinstvom i jednoličnoj svakodnevnoj rutini: *živjela je kao domaćica, čekala je. Ništa drugo. Godine su prolazile, blijede i jednolične.*⁹¹ Ponovni susret je u njima ponovno probudio mladenačku strast. Provodeći dane u seksualnim užicima, Sofija počinje preispitivati sebe i svoj smisao kao seksualnog objekta:

⁸⁸ *Ibid*, str. 246.

⁸⁹ CARPENTIER, str. 258.

⁹⁰ *Ibid*, str. 278 – 279.

⁹¹ *Ibid*, str. 301.

*Bilo je neke vrhunske nesebičnosti u tom darivanju cijelog svog bića; u tom >>što još da dam što dosad nisam dala, koje u satima zagrljaja i preobražaja dovodi do krajnjeg siromaštva, do osjećaja da je ništa pred dragocjenostima koje prima.*⁹²

Sanjarila je o tome da će zajedno s Victorom učiniti velika djela, po kojima će ih svijet pamtit. Ali, ponovno biva razočarana te se odlučuje napustiti, kako bi mogla pronaći svoju slobodu i smisao svoga postojanja:

*Ja sam sita života među mrtvima, . . . Govorila je dalje, govorila je dugo . . . o svojoj odluci da ode. . . Nikada se neću vratiti u kuću iz koje sam otišla u potrazi za boljom . . . Ovdje sve zaudara na smrt . . . Hoću se vratiti među žive. Među one što u nešto vjeruju. Ne mogu se ničemu nadati od ljudi koji se ničemu ne nadaju.*⁹³

Nakon što je napustila Victora, Sofija je otišla u Španjolsku, točnije u Madrid. Živjela je povučenim životom, odjevena u jednostavne haljine, zajedno s Estebanom, koji je uspio dobio kraljevo pomilovanje. Kako piše Moi u knjizi *Seksualna/tekstualna politika*, prestanak njegovanja ženstvenosti zapravo mijenja percepciju žene u očima muškaraca. Sofija je smisao života pronašla u osamljениčkom i povučenom načinu života, koji ispunjenje doživljava u revolucionarnom španjolskom patriotizmu tijekom 1809. godine. Naime, jednog dana Sofija i Esteban su na prozoru promatrali madridsku masu kako uzvikuje “Smrt Francuzima!” te su im se oboje pridružili i ispunili smisao svoga postojanja.⁹⁴

⁹² *Ibid*, str. 302.

⁹³ *Ibid*, str. 322.

⁹⁴ CARPENTIER (1962), str. 322.

Njihov nestanak prilikom španjolske patriotske pobune protiv francuskih osvajanja možemo shvatiti i kao otpor prema kolonizaciji životnog prostora, te kao otpor prema nametanju novog kolonijalnog diskursa.

6. Zaključak

Roman *Vijek prosvijećenosti* Aleja Carpentiera pripada razdoblju suvremene hispanoameričke književnosti. Osnovni motiv romana, Francuska revolucija, povezuje fabulu romana u jednu cjelinu.

Cilj rada bio je uočiti elemente postkolonijalne književnosti u hispanoameričkom romanu *Vijek prosvijećenosti*. Za analizu elemenata postkolonijalne književnosti uzet je motiv Francuske revolucije. Carpentier je pomoću motiva Francuske revolucije prikazao uzroke, ali i proces europske kolonizacije Latinske Amerike (tj. prenaseljenost europskog kontinenta koja je potaknula geografska otkrića nakon čega je uslijedio dolazak europskih konkvistadora i kolonizatora). Ideje prosvjetiteljstva sagledao je iz kritičke perspektive, zato što su one zapravo bile odraz patrijahalnog europskog društva. Pomoću ideja o slobodi i jednakosti, prikazao je patrijahalno uređenje kreolske zajednicu i tešku promjenjivost kreolske svijesti – neprihvatanju tuđe različitosti, tj. različitosti crnaca, kojima nisu dopuštali ostvarivanje prava koja su im zajamčena zakonom. Kreolsku zajednicu možemo shvatiti kao simbol europskog kolonijalnog društva, koje je kao što vidimo na primjeru Sofijinog lika, društvenim normama (pravila ponašanja i odijevanja, vjerski odgoj) oblikovalo žensku svijest i pretvaralo ju u pasivni objekt. Sofijinoj bogatoj okolini suprostavio je dvostruko silovanje crkinje – riječ je o crkinjama koje su kolonizirane i oduzeta im je sloboda, a zbog njihove neshvatljive drugosti i ezgotike percipira ih se kao seksualno poželjne objekte.

Carpentier je tako kroz hispanoamerički roman progovorio o tamnim stranama europske i latinoameričke kolonijalne prošlosti, te je progovorio u ime svih koje revolucija i ideje napretka zanemaruju i stavljaju na društvenu marginu.

Literatura

Primarni izvor:

1. Carpentier, A., *Vek prosvete*, Prosveta, Beograd, 1985. god.

Sekundarna literatura:

1. Ascroft, *et al*, *The Post – colonial studies reader*, Routledge, London, 1995. god.
2. Balderston, D., Gonzalez, M., *Encyclopedia of Latin American and Caribbean Literature 1900 – 2003*, London, Routledge, 2004. god.
3. Burzyńska A. i Markowski M.P., *Književne teorije XX. veka*, Beograd, Službeni glasnik, 2006. god.
4. Damjanović, Ž., *Uloga postkolonijalne misli u redefiniranju zapadne vizije svijeta*, u *Znakovi vremena*, godina XVII, broj 67, Sarajevo, 2015. god.
5. Dukić, I., *Koraci kroz vrijeme III*, Zagreb, Školska knjiga, 2008. god.
6. Dukovski, D., *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*,
7. Gerald, M., *The Boom of Spanish American Fiction and the 1960's Revolutions (1958-1975)*, 1989. god.
8. Golobof, M. H.; Prens J.O, *Istorija hispanoameričke književnosti*, Ceo svet, Beograd, 1982. god.
9. Ivanović, R. V., *Roman kao verbalna kreacija* u *Riječ*, nova serija, br.2, Nikšić, 2009. god.
10. Kanneh, K., *Feminism and the Colonial Body*, 1992. god.
11. Lovrenčić, Ž., *Obrasci fantastike u hispanoameričkom romanu*, Madrugada, Zagreb, 2001. god.
12. Smith, Verity, *Alejo Carpentier, 1904-1980, Cuban prose writer, musicologist and cultural historian*.

13. Wisker, G., Ključni pojmovi postkolonijalne književnosti, AGM, Zagreb, 2010.
god.